

Allegorikus testek: Hatalom és társadalmi nem a késő-középkori Franciaországban

A könyv szerzőjének, *Daisy Delogun* (a University of Chicago professzorának) kutatási területe a késő-középkori francia irodalom, melynek tanulmányozása során elsősorban az identitás alakulásának kérdését kutatja: nevezetesen azt, hogy az egyének miként határozzák meg, és „miként konstruálják önazonosságukat a társadalmi rendhez való viszonyulás során, amely maga is képlékeny, és amelyet konfliktusok és a szerepek újraosztása jellemeznek”. Jelen könyvének kronológiai kereteit VI. Károly (1380–1422) súlyos problémákkal terhelt uralkodása képezi, amelynek legfontosabb eseményeit, ha említés nélkül hagynánk, nem érthetnénk meg a szerző által elemzett művek politikatörténeti hátterét.

Az alapvető problémát az adta, hogy Károly 1392-től az örület egyértelmű jeleit mutatta: ekkor egy rohama során négy testőrét leszúrta, később pedig gyakran száguldozott rezidenciáján magát farkasnak képzelve. A király(ság) helyzetét tovább rontotta a szinte független hatalomként politizáló francia hercegek egymás közti viszálya, továbbá, hogy 1415 után új fejezet kezdődött a *százéves háború*ban: V. Henrik angol király (1413–1422) ugyanis felelevenítette III. Edwárd trónigényét, Azincournál aratott győzelmével (1415) pedig újfent nagyobb területek kerültek az angolok uralma alá. 1420-ban aztán az örült király a troyes-i szerződésben lemondott a francia trónról V. Henrik javára, aki Károly *lányának férje* lett, de ezzel a lépéssel az uralkodó a *férfi primogenitura* Franciaországban régóta alkalmazott *gyakorlatát sértve*, negligálta saját fia trónhoz való jogát. A trónt végül mégis fia, VII. Károly (1422–1461) foglalhatta el, akinek uralkodása alatt aztán Jeanne d’Arc mozgalmának (tehát egy *nő* által inspirált és vezetett, és a *franciaság* korai megnyilvánulását mutató népi mozgalomnak) is köszönhetően sikerült az angolokat kiűzni Franciaországból (Calais kivételével).

Mint ahogy tehát egy emberöltőnyi időszakban Franciaország léte volt a tét, VI. Károly uralkodásának vezető értelmiségi alakjai „szimbolikus, intézményes és jogi megoldásokat gondoltak ki a francia politikai legitimitáció

és identitás mély destabilizálódásának ellensúlyozására, amit a király [tulajdonképpen] hiánya okozott”, és amely megoldások versek, értekezések, szónoklatok formájában realizálódtak. Ezek a szimbolikus megoldások egy, a királytól független kollektív politikai identitás megteremtését célozták, és „Franciaországot olyan gender kategóriákban képzeltek el”, amelyek alkalmasak voltak a politikai hatalom férfijellegének erősítésére, valamint arra, hogy Franciaország fogalmát artikulálják és a lojalitás tárgyává tegyék.

A szimbolikus megoldások közül újdonság volt a XIV. század végén *Franciaország allegorikus alakjának* megjelenése, nevezetesen, hogy *Franciaországot nőalakban, királynéként*, és egyben a *francia nép anyjaként* jelenítették meg, valamint a *párizsi egyetem* olyan allegorikus felfogása, amely szerint az egyetem a *király leánya*. Hasonlóan fontos volt annak a *metaforikus szimbolizmusnak* a megerősödése, amely mind a *királyságot*, mind a *párizsi egyetemet* egy *testként* képzelte el. Az említett allegorikus konstrukciók érdekességét az adja, hogy ugyanebben az időben, tehát a XIV. század végén, de különösen a XV. század elején nyert formalizált jogi alátámasztást és lett ismert széles körben *száli törvény* elnevezés alatt az a francia trónöröklési elv, amely *kizárta a nőket és a nőágot a trón örökléséből*. Különösen fontos volt ebben a tekintetben az az 1328-as rendelkezés, amely kimondva a *női öröklés tiltását*, a férfi primogenitúra mellett foglalt állást. Ez annak idején éppen III. Edwárd francia trónigénye ellen irányult, akinek anyja Szép Fülöp lánya volt, és az angol király ennek folytán követelte magának a francia trónt – ez a jogigény robbantotta ki aztán a *százéves háborút*.

1328-ban azonban nem magyarázták meg sem azt, hogy miért zárják ki a lányágot, sem jogi alátámasztást nem adtak a döntésnek – főként pedig nem használták a szabályozásra a *száli törvény* megnevezést! A nők és a nőág trónöröklésből való kizárásának száli törvényként való elnevezése onnan ered, hogy a száli frankok törvénykönyvének egyik cikkelye szerint nő nem örökölhette földbirtokot. A törvénykönyv XIV. század közepén történt felfedezését követően erre a kora-középkori szabályra hivatkoztak aztán analógiaként, hogy a trónöröklés szabályozását az ősi törvénnyel összhangban levőnek tüntessék fel – annak ellenére, hogy a törvénykönyvben földbirtokról és nem trónöröklésről volt szó –, és csak ekkortól datálható a *száli törvény* kifejezés legkorábbi előfordulása is. Ami miatt a XIV–XV. század fordulója táján a *száli törvény* elnevezés használata elterjedt, sőt annak traktátusokban történő kifejtése is megjelent, az alapvetően két tényezőnek tudható be. Egyfelől reakció volt arra a Christine de Pizan (korabeli híres „feminista”) által képviselt nézetre, hogy a nők egyenrangúak a férfiakkal és akár ural-

codók is lehetnek, másfelől viszont a régi probléma újbóli jelentkezésének, azaz a francia trónra támasztott angol jogigénynek az ellensúlyozása volt. (Érdemes megjegyezni érdekességgént, hogy az angol királyok egészen 1802-ig viselték a Franciaország királya címet a százéves háború örökségé-
ként, amit III. Edwárd 1340-ben vett fel!)

A szerző jelen könyvének indíttatását éppen az a megfigyelés adta, hogy Franciaország és a párizsi egyetem nőalakban történő allegorikus elképze-
lésének megjelenése egybeesett azzal a szellemi „offenzívával”, amely a nők és a nőág trónöröklésből való kizárására irányult. Történeti kérdésként merült fel tehát, hogy a két, első látásra ellentmondó jelenséget, miként lehet megmagyarázni. A szerző szerint, ahelyett, hogy ellentmondást lát-
nánk bennük, úgy kell értelmeznünk ezeket, mint egy érem két oldalát: azaz ugyanazon jelenség két aspektusaként, a királyi hatalom megerősítésének szándékaként kell kezelni. Ez egyfelől a *politikai hatalom férfijellegének* hangsúlyozásával történt, másfelől az *ország iránti lojalitás erősítésével*. A politikai hatalom férfijellegének megerősítését azonban nemcsak a trón-
öröklés *száli törvény*ként való meghatározása és kifejtése adta, hanem az az organikus metafora is, amely a politikai közösséget az emberi test min-
tájára, a fej és a testrészek (és szervek) analógiájaként képzelte el. Ez a test, azaz a *politikai test*, ugyanis mindig *férfitest* volt, melynek organikus hierarchiájában a király volt a fej.

A szerző rámutat arra, hogy Franciaország nőalakban (királyné, a franci-
ák anyja) történő megjelenítésének legkézenfekvőbb forrása az az egyház-
ról alkotott, a Bibliából táplálkozó allegorikus elképzelés volt, mely szerint Krisztus a férj, az Egyház pedig a feleség. Ez a felfogás, amellet, hogy a kollektív identitást erősítette, alkalmas volt a politikai hatalom férfijelle-
gének erősítésére is: ugyanis a királyságnak mint nőnek a védelme férfias kötelezettség volt. Delogu szerint ez volt az egyik (ugyan vitatható, de megfontolást érdemlő) oka Jeanne d’Arc bukásának. Ő ugyanis azzal, hogy férfiruhában járt és kifejezetten megtagadta, hogy női ruhát öltön, kilépett abból a dzsender szerepből, amelyet a kor a nők számára alapvetően kije-
lölt: a női nemre nem a védelmező, hanem a védelmezett szerepe hárult. Ugyanakkor a királyságnak mint a király feleségének koncepciója nemcsak a *védelmezés*, hanem a *segítés* fogalmát is tartalmazta, a királynék ugyan-
is a korabeli elképzelés szerint közvetítők voltak a király és az alattvalók közt. Ugyancsak a *segítés* fogalmával magyarázza Delogu, hogy a párizsi egyetemet allegorikusan a király lányaként fogták fel: a szerző szerint Jean Gersonnak (a párizsi egyetem kancellárjának) értelmezésében az egyetem „megingathatatlan lojalítású királyi tanácsadó, aki szemben a király valós

rokonaival, nem fenyegeti a királyi hatalmat vagy a királyság utódlását”, hanem annak támasza. Az egyetem tanári karának organikus, tehát testként való felfogása pedig lehetővé tette Gerson számára (a *királyság mint test* – az *egyetem mint test* analógia révén), hogy az egyetem akár „helyettesítse a királyi hatalmat”, amikor VI. Károly mentális problémái miatt képtelen volt ellátni a királyi funkciót – érvel Delogu. Bár ezen utolsó megállapítás némiképp erőltetettnek tűnik számomra, a könyv igen fontos hozzájárulás a középkori politikai gondolkodás allegorikus és metaforikus aspektusainak megértéséhez.

Daisy Delogu: *Allegorical Bodies: Power and Gender in Late Medieval France.*(Allegorikus testek: Hatalom és gender a késő-középkori Franciaországban.) Toronto, University of Toronto Press, 2015. 273 o.

Sashalmi Endre